

AİLE EĞİTİM PROGRAMLARI VE “DİN/ DEĞER MERKEZLİ” AİLE EĞİTİMİ İHTİYACI¹

Zafer YILDIZ*

ÖZET

Aile, bireyin hayata hazırlandığı ilk eğitim ortamı olduğu gibi, toplumsal huzurun tesisinde başvurulacak ilk ve en önemli sosyal kurumdur. Günümüzde, aileyle ilgili problemlerin ve boşanma oranlarının giderek arttığı gözlenmektedir. Bu nedenle, son yıllarda resmi ve sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenen aile eğitim programları yaygınlaşmakta, ebeveynlere çocuk gelişimi, iletişim, sağlık gibi bir çok konuda eğitimler verilmektedir. Buna karşın, din ve değer eğitimi amaçlayan aile eğitimlerinin olmaması din eğitimi ve aile eğitimi adına önemli bir eksikliklerdir. Halbuki, ebeveynler üzerinde yapılan araştırmalarda, ebeveynlerin din ve değer eğitimine ihtiyaç duyduklarını gösteren bulgular vardır. Ayrıca, modernleşme sürecinin aile üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesinde ve boşanmalardaki hızlı artışın önlenmesinde ebeveynlere yönelik düzenlenecek din ve değer eğitiminin olumlu katkıları olacaktır. Bu çalışmada, öncelikle aile ve aile eğitimi kavramları açıklanarak, Türkiye’de gerçekleştirilen başlıca aile eğitim programları hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise, din ve değer eğitimi amaçlayan aile eğitimi ihtiyacının gerekçeleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve “din ve değer merkezli” aile eğitimi önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aile, aile eğitimi, din eğitimi, değer eğitimi

PARENT EDUCATION PROGRAMS AND NEED FOR “RELIGION/VALUE BASED” PARENT EDUCATION

ABSTRACT

Family is both the first educational environment that prepares person for life and also the first and the most important social institution that can be

¹ Bu makale, 16-18 Nisan 2015 tarihinde gerçekleştirilen “Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu”nda sunulan “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Bağları Çerçevesinde Aile Eğitimi” isimli tebliğden geliştirilmiştir.

* Yard. Doç. Dr., SDÜ, yildizzafer@sdu.edu.tr

applied for the establishment of social peace. Today, it's observed that problems about family and rates of divorce increase day after day. Therefore, parent education programs that are arranged by formal and non-governmental organizations have become widespread in recent years, and educations on child development, communication, healthy etc are given to parents. But however, that there are no educations which aim religion and value education is a significant deficiency in favor of education of religion and family. Whereas, in researches on parents, there are findings indicating that parents need religion and value education. Moreover, there will positive contribution of religion and value based parent education in eliminating adverse effects of modernism on family and prevention of rapid divorce increase. In this study, firstly the concepts about family and family education were explained, and the leading parent education programs implemented in Turkey were analyzed. Then, the reasons of need for parent education aiming religion and value education were dwelled on in detail, and "religion and value based" parent education was proposed.

Key Words: *Family, parent education, religious education, values education*

1. AİLE VE AİLENİN İŞLEVİ

Aile, en klasik tanımıyla toplumun en küçük yapıtaşdır ve ferдин içinde bulunduğu en önemli ve asli gruptur.² Toplumlar, ailelerin birlik ve mutluluğuyla huzura ve refaha ulaşır, ailelerin parçalanmasıyla dağılır ve huzursuz olur. Toplumları canlı bir organizmaya benzetecek olursak, aile adeta toplumun kalbi gibidir. Bu nedenle aileye yapılan yatırım, toplumun inşası ve gelişimi açısından büyük önem arzeder.

İnsanlık tarihi kadar köklü bir sosyal kurum olan aile, insan topluluklarının en temel karakteristik özelliği olarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Tarihi süreçte aile yapısının bulunmadığı bir insan topluluğuna rastlanmamıştır.³ Ancak, günümüze kadar aile kurumu bir çok yapısal değişiklik geçirmiştir.⁴ Her geçen yüzyılda yapısal ve işlevsel değişimler yaşasa da, aile kurumu her zaman varlığını korumuş ve her geçen zaman önemini daha da fazla hissettirmiştir.⁵

² Zeki Arslantürk – M. Tayfun Amman, Sosyoloji, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011, s.307.

³ Hans Freyer, Sosyolojiye Giriş, (Trc. Nermin Abadan), A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1963, s. 220.

⁴ Tülin Güler, "Ailenin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Aile Çeşitleri", Anne Baba Eğitimi, Pegem Akademi, Ankara, 2014, s. 3.

⁵ Birsen Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", Hacettepe Sosyal ve Beşeri Dergisi, Cilt:8, Sayı:1-2, Mart-Ekim, 1976, s.46-47.

Aile, en geniş anlamıyla, “akraba bağlarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insanlar topluluğudur”.⁶ Bununla birlikte ailenin birçok farklı tanımının yapıldığı da görülmektedir. Bazı tanımlarda, belli fonksiyonları ön plana çıkarılarak aile, sosyal bir grup, birlik, topluluk, örgüt, kurum ve yapı olarak nitelenmektedir.⁷ Ancak Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu’nun yapmış olduğu tanım ailenin tüm fonksiyonlarını kapsayıcı nitelikte görünmektedir. Bu tanıma göre aile; “Kan bağıllığı, evlilik ve diğer yasal yollardan, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan, bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birimdir.”⁸

Aile kurumunun en temel özellikleri ise şunlardır:

- Aile evrenseldir.
- Aile, nesli devam ettirme arzusu, annelik, arkadaşlık, ebeveynlik gibi duygusal bir temele dayanır.
- Aile, bireyleri kişilik yapıları, alışkanlıkları gibi birçok yönden şekillendirir.
- Şekillenmiş sosyal yapıların en küçüğü olarak ailenin kapsamı sınırlıdır.
- Sosyal yapıda çekirdek özelliği taşır.
- Aile üyelerinin sorumlulukları vardır.
- Aile sosyal kurallarla çevrilidir.
- Aile, kurum olarak devamlılık ve evrensellik özelliğine sahip olsa da, iki kişinin kurduğu bir birlik olarak toplumdaki diğer örgütler içinde en geçici ve değişken olanıdır.⁹

Aile, toplumun en küçük yapıtaşı olarak birçok önemli fonksiyon icra eder: Üyeler arasında psikolojik destek sağlayarak sorunlara karşı mukavemet gücü sağlar. Bireylerin ait olma duygularını karşılayarak, toplumsallaşmalarını, yalnızlık duygularından kurtulmalarını sağlar. Bireylere sosyal, kültürel ve dini değerler aktararak belirli davranış kalıplarını kazanmalarına yardımcı olur. Bu yönleriyle aile, toplumda yardımlaşma, dayanışma ve koruyuculuk görevlerini yerine getirir.¹⁰

⁶ Anthony Giddens, Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 246.

⁷ Yunus Günindi – Songül Yaşa Giren, “Aile Kavramının Değişim Süreci ve Okul Öncesi Dönemde Ailenin Önemi”, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, S.31, 2011, s. 351.

⁸ Turgay Ünal, “Türkiye’de Çekirdek Aileler”, Nüfusbilim Dergisi, Ankara, 1988, s.11.

⁹ Gökçe, 1976, s. 49-50.

¹⁰ Vehbi Ünal, “Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:26, Bahar 2013, s. 590.

Sosyal bir kurum olarak ailenin gerçekleştirdiği bir takım görevleri vardır. Çocukların, yeme, içme, barınma gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılar. Sevgi ve güven gibi çocuğun psikolojik ve manevi ihtiyaçlarını giderir. Çocuklar olduğu kadar, ailedeki yetişkinler için de psikolojik ve sosyal destek sağlar. Vatan, millet, kardeşlik, dayanışma, saygı gibi temel değerlerin işlenmesinde eğitim ocağıdır.¹¹ Bunun yanı sıra ailenin toplumda gerçekleştirdiği bir takım işlemleri de vardır.

Ailenin işlevlerini toplumsal kurumları gözeterek yapan Aydın'a göre ailenin beş temel işlevi vardır:

- Biyo/Psişik İşlevi: Ailenin varlığının korunması ve neslin devamının sağlanmasıdır.
- Ekonomik İşlevi: Aile fertlerinin finansal ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.
- Eğitim İşlevi: Bireylerin içinde yaşadığı toplumun değerlerini, gelenek ve göreneklerini, normlarını öğrenmesi, sağlıklı bir kişilik kazanmasıdır.
- Dini İşlevi: Bireye dini değerlerin öğretilmesidir.
- Boş Zamanları Değerlendirme İşlevi: Bireyin dinleneceği, eğleneceği, mutlu olacağı bir ortamı sunmasıdır.¹²

Arslantürk ve Amman, ailenin görevleri arasında din eğitiminin verilmesini de zikrederek, laikleşmenin getirdiği dini özgürlüğe karşın, ailenin belli yaşa kadar çocuğun din eğitimi üstlenmekte ve yönlendirmekte olduğunu belirtir.¹³ Çocuğun inanç gelişim süreci incelendiğinde, ailenin çocuğun üzerinde güçlü bir tesiri olduğu görülmekte, özellikle çocuğun ahlâkî gelişiminin psiko-sosyal dinamikleri içerisinde en önemli faktörlerden biri olarak aile kabul edilmektedir.¹⁴ İlk çocukluk evresinde (2-6 yaş) çocuğun çevresindeki bireylerin her türlü hareketini bilinçli/bilinçsiz taklit ve tekrar etmesinden başlayarak, son çocukluk evresindeki (6-11 yaş) bilinçli ve gerçekçi bir din anlayışının oluşmaya başladığı döneme kadar, çocuğun dinî gelişimine etki eden en önemli faktörlerden birisi de yine ailedir.¹⁵

Aile, sosyal işlevleri ve özellikleriyle toplumsal huzurun en önemli teminatlarından birisi olması bakımından önemli olduğu gibi toplumsal

¹¹ Abdullah Özbek, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi”, İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s.50.

¹² Mustafa Aydın, Kurumlar Sosyolojisi, Vadi Yayınları, Ankara, 2000.

¹³ Arslantürk ve Amman, 2011, s. 315.

¹⁴ Mustafa Şengün, “Ahlak Gelişiminin Psiko-Sosyal Dinamikleri”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:23, Samsun, 2007, s. 204.

¹⁵ Bkz. Mualla Selçuk, Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991; Yurdagül Memedoğlu, Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci, Dem Yayınları, İstanbul, 2005; Zeynep Kaya, Türk Toplumunda İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi, Dem Yayınları, İstanbul, 2015.

dönüşüm ve değişimin merkezinde ilk eğitim yuvası olması açısından da büyük öneme sahiptir. Çocuğun sevgi, disiplin ve özgürlük gibi temel psikolojik ihtiyaçlarının da ilk olarak karşılandığı yer olması açısından aile, çocuk eğitiminin en önemli ilk basamağıdır.¹⁶ Aynı zamanda, aile, bireyin din eğitiminin şekillendiği ilk informal eğitim ortamı olması bakımından da büyük öneme sahiptir.

Din eğitiminin gerçekleşmesinde anne-babalara büyük sorumluluklar düşmektedir. Ailede model ve rehber konumunda bulunan anne ve babanın, temel dini bilgilere sahip olması, aile içinde temel değerleri yaşaması ve göstermesi, din öğretimi açısından doğru bilgiye ve anlayışa sahip olmaları, ailenin temel görevlerini yerine getirmesinde ve ailenin çocuklar için huzurlu ve sağlıklı bir eğitim ortamı olmasında son derece etkilidir. Ancak maalesef küreselleşme ve modernizmin etkisiyle kültür ve değerlerdeki dönüşüm aileye yönelik algıların ve aile içi değerlerin de değişmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm ve değişimin neticesinde aile eğitimlerinin giderek yaygınlaştığı gözlenmektedir.

2. AİLE EĞİTİMİ

Aile eğitimi, genel olarak anne-babaların, çocuklarının fiziksel, duygusal, sosyal gelişimlerine rehberlik edebilecek bilgi ve yeteneği kazanmalarına yardımcı bir eğitim ve rehberlik süreci olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Aile eğitimleri konusunda çalışmalar yapan The Family Literacy Support Network (TFLSN) isimli kuruluş ise aile eğitiminin “anne-babanın, çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kurmak, onların sosyal, duygusal, bilişsel ve psikolojik gelişimlerini, sosyal faaliyetlere katılımlarını ve evde, okulda, toplumda gerekli liderlik becerilerinin gelişimini desteklemek için gerekli olan inanç ve kapasitelerini güçlendirmek” olduğunu belirtir.¹⁸ Aile eğitimiyle ilgili Ural tarafından yapılan tanım ise yukarıda verilen tanımlardaki özellikleri içinde barındırması yönüyle daha kapsayıcı görünmektedir: Aile eğitimleri “anne-babalara veya bu rollerden birini üstlenen yetişkinlere çocuk veya çocuklarıyla birlikte iyi bir yaşam sürmeleri için daha bilgili, ilgili, sorumluluk sahibi, mutlu, sağlıklı aileler olmak üzere bilgi vermeyi, bunun için gerekli donanım kazanmaları için yol göstermeyi,

¹⁶ Şenay Yapıcı, “Türk Toplumunda Aile ve Eğitim İlişkisi”, Turkish Studies, Volume: 5/4, 2010, p. 1548.

¹⁷ N. Semra Erkan, “Aile ve Aile Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar”, Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları, Ed. Z. Fulya Temel, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010, s.23.

¹⁸ Liz Guerra – Sandra Gonzalez – Esther Yasui, “Characteristics of a Quality Parenting Education Program”, The Family Literacy Support Network (TFLSN), December 2013.

rehberlik etmeyi içeren çeşitli eğitim programlarıdır.”¹⁹ Aile eğitiminin başlıca amaçları ise şunlardır:

- Ebeveyn çocuk ilişkisinde tutum ve davranışların olumlu şekilde gelişmesini sağlamak,
- Ebeveynleri çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilgilendirmek ve bilinçlendirmek,
- Çocuğun gelişimiyle ilgili muhtemel problemleri önlemek ve alternatif disiplin yöntemleri sunmak,
- Çocuğun ev ortamında öğrenebileceği deneyimler konusunda anne-babaya bilgi vermek,
- Ebeveynleri kendi hakları konusunda bilgilendirmek.²⁰

Aile eğitimi, 1800 yılından önce ABD’de, anneleri çocuk bakımı konusunda bilgilendirme amacıyla gerçekleştirilmeye başlamıştır. 1820’li yıllarda ise anneler “anne derneği” çatısı altında düzenli olarak bir araya gelerek, çocukların din ve ahlak gelişimini de içeren çeşitli konularda görüş alışverişinde bulunuyorlardı. 1832 yılında “Mother’s Magazine” isimli bir dergi yayınlanmaya başladı. Bunun akabinde 1840 ile 1850 yılları arasında ise, anne-babalara yönelik “Parent’s Magazine” (Ebeveyn Dergisi) isimli bir dergi yayımlanmıştır. Yine ABD’de 1888 yılında Study of Child Nature (Çocuk Doğası Araştırmaları) isimli bir dernek kurulmuştur. Bu dernek, günümüze kadar faaliyetlerini devam ettirerek ABD’nin en eski derneklerinden biri olarak Child Study Association of America (Amerika Çocuk Araştırmaları Derneği) ismiyle faaliyetlerini halen sürdürmektedir.²¹ Ayrıca, aile eğitimi ilk olarak ABD’de 1887’den itibaren kamu politikalarında yer almaya başlamıştır. Bu eğitimlerden amaç ilk başlarda, kırsal kesimdeki aileyi eğitmek ve desteklemek olmuştur. Eğitim programları ailelerin ihtiyaçları çerçevesinde düzenlenmiş, ev ekonomisi, yemek hazırlama, dikiş gibi bir takım becerilerin kazandırılmasına yönelik olarak hazırlanmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında aile eğitimlerinin içeriği bahçecilik, ev konserveciliği, besin bilgisi gibi konularla zenginleştirilmiş ve aile eğitimleri birçok coğrafyada yaygınlaşmaya başlamıştır.²²

Türkiye’de ise aileye yönelik ilk eğitimlerin Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün önderliğinde başladığı görülür. “Halk mektepleri”, “Millet mektepleri”, “Halk dersaneleri”, “Halk evleri”, “Ali okulları” gibi uygulamalar dönemin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik önemli toplu eğitim

¹⁹Ozana Ural, “Dünden Bugüne Aile Eğitimi”, Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları, Ed. Z. Fulya Temel, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s.51.

²⁰ Erkan, 2010, s.24-25.

²¹ James W. Croake – Kenneth E. Glover, “A History and Evaluation of Parent Education”, The Family Coordinator, Vol. 26, No.2, Apr. 1977, p. 151.

²² T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile Eğitim Programları Üzerine Notlar, Ankara, 2011, s.14.

hareketleridir ve bu eğitimlerden başarılı sonuçlar elde edilmiştir. 1960’lı yıllara kadar da aile eğitimleri genellikle okuma-yazma öğretimi odaklı olmuştur. Türkiye’de sistemli olarak ilk defa 1962-63 yılları arasında Akıl Hıfzısıhhası Cemiyeti Başkanı Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel tarafından Medikososyal Merkezi ve Askerî Tıbbiye’de başlatılan “ Anne-Babalara Haftalık Sohbet Toplantıları”, doğrudan aile odaklı destek eğitimi olması açısından önemlidir. 1989 yılında İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünde başlatılan “Anne Baba Okulu” uygulaması ve 1998 yılında başlatılan “Evlilik Okulu” uygulamaları aile eğitiminde dikkat çeken uygulamalar olmuştur.²³

Günümüzde ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Aile Eğitim Programı (AEP) çerçevesinde aile eğitimleri düzenlenmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, “Aile Eğitim Programı (AEP)” projesini, Türkiye genelinde, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla evliliğe hazırlanan veya evli yetişkin bireylere ulaştırmayı ve yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Bakanlık bu proje ile ülkemizde sağlıklı, mutlu ve müreffeh ailelerin çoğalmasında önemli katkılar sağlamayı hedeflemektedir.²⁴

Dünyada ise aile eğitim programları her geçen yıl yaygınlaşmakta ve aileyle ilgili birçok problemin çözümünü hedefleyecek şekilde çeşitlilik göstermektedir. Bu programlar genel olarak, ilişki temelli ve davranışsal yaklaşım temelli programlar olarak iki grupta incelenmektedir.²⁵

a. İlişki Temelli Programlar:

Bu programların amacı, çocukların problemleri davranış sergilemesine neden olan duyguyu tespit ederek, ebeveynlerin çocuğa verecekleri tepkileri ve yanıtı değerlendirmektir. Programın merkezinde çocuk vardır. Genellikle gerçekleştirilen aile eğitimleri bu türlü programlardır. Bu şekildeki aile eğitimleri, anne-babalara çocuğun gelişim özellikleri, duygusal, bilişsel gelişimi konusunda bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Program içeriği de çocuğun anne-babaya bakan ihtiyaçları çerçevesinde şekillenmektedir. Etkili Ebeveyn Eğitimi (Parent Effectiveness Training – PET), Adlerian Programı (Adlerian Program), Sistemik Ebeveyn Eğitimi Programı (Systematic Training of Effective Parenting)²⁶, Aktif Ebeveynlik (Active Parenting), Hoşgörülü Ebeveynlik (Mellow Parenting), Şiddetsiz İletişim (Nonviolent Communication –N.V.C), Gençlerle Konuşma Sanatı (How to Talk so Kids

²³ Bkz. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2011, s. 29-33.

²⁴ <http://www.aep.gov.tr/aep-hakkinda/nicin-var/> (19.03.2015)

²⁵ Burcu Arkan - Besti Üstün, “Ebeveyn Eğitim Programlarını Değerlendirme Rehberi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 3(2), 2010, s. 103.

²⁶ Paul W. Robinson, “STEP Parenting: A Review of the Research”, Canadian Journal of Counselling, Vol. 37:4, 2003.

Will Listen and Listen so Kids Will Talk) programları ilişki temelli programlara örnek olarak gösterilebilecek programlardır.²⁷

b. Davranışsal Yaklaşım Temelli Programlar:

Bu programların temellendirilmesinde sosyal öğrenme kuramının etkisi çöktür ve programın merkezinde ebeveyn vardır. Bu programlarla anne-babanın bilinçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla anne-babanın kişisel gelişimini hedefleyen konular programda eğitim konusu olarak seçilir. Üç P (Positive Parenting Program – Triple P)²⁸, İnanılmaz Yıllar (Incredible Years)²⁹, Suç Önleme Programı (Delinquency Prevention Program), Uyumsuz Çocuklara Yardım Programı (Helping Noncompliant Child Program), Çocuk Programlı Hayat (Living with Children Program) programları örnek olarak sayılabilir.³⁰ Son yıllarda yetişkin eğitimi çerçevesinde anne-babaların da bireysel anlamda geliştirilmeye, motivasyona hatta psikolojik desteğe ihtiyacı olduğu gerçeğinin farkedilmesiyle bu tür programlar giderek yaygınlaşmaktadır.

3. TÜRKİYE’DE AİLE EĞİTİM PROGRAMLARI

Tarihi süreç içerisinde Türk-İslam anlayışında aile kurumunun temel amacı insan neslinin devamını sağlamak olarak görülmüştür.³¹ Bu anlayış çocuk eğitiminin önemsenmediği anlamına gelmiyordu çünkü, çocuk güçlü toplumsal ilişkiler ve geleneksel aile yapısı içerisinde doğal bir süreçte sosyalleşmekte ve eğitilmekteydi. Ebeveynler de daima aile büyüklerinin desteklerini alıyor ve nasihatlerine muhatap oluyorlardı. Bu gibi etkenlerin yakın döneme kadar aile eğitiminin ihtiyaç olarak hissedilmemesinde etkili olduğu düşünülebilir. Ancak modernleşme süreciyle, Türk toplumunda ve ailede meydana gelen değişimler ve Batı’daki örnek uygulamalar, Türkiye’de de aile eğitimlerinin başlamasına neden olmuştur. Aile eğitimlerinin amacı, genellikle ebeveynlerin çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilinçlendirilmesi, çocuk eğitimiyle ilgili yanlışlarının düzeltilmesi ve ebeveynlerde çocuğa karşı olumlu tutumun geliştirilmesi şeklinde kabul edilmiştir.³²

²⁷ Arkan - Üstün, 2010, s. 103.

²⁸ Matthew R. Sanders, vd., “The Triple P-Positive Parenting Programme: A Universal Population-Level Approach to the Prevention of Child Abuse”, *Child Abuse Review*, 12(3), 2003.

²⁹ Carolyn Webster-Stratton, *The Incredible Years: Parents, Teachers, and Children’s Training Series*, Incredible Years, Inc., USA, 2011.

³⁰ Arkan - Üstün, 2010, s. 103.

³¹ İhsan Aksoy, “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 14, 2011, s. 14.

³² Fatma T. Şahin – Nilgün C. Kalburan, “Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor?”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:25, 2009, s. 2.

Türkiye’de 80’li yıllardan itibaren başlayan aile eğitim programları içerisinde en kapsamlı olanları, Anne-Baba Okulu, Anne-Çocuk Eğitimi Programı (AÇEP) ve Aile Çocuk Eğitimi Programı’dır.³³ Bunlara, Anne-Çocuk Eğitimi Programı’nı yürüten Anne-Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) tarafından 1998 yılında başlatılan “Baba Destek Programı (BADEP) eklenebilir.³⁴ Ayrıca, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 2009 yılında başlatılan Aile Eğitim Programı (AEP) da son dönemlerde üzerinde durulması gereken aile eğitim programlarından. Bu programların içeriği hakkında kısa da olsa bilgi vermek yararlı olacaktır:

a. Anne-Baba Okulu Modeli: Anne-Baba Okulu modelini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü 1982 yılında başlatmış, 1987 yılından itibaren ise 27 ilde yaygınlaşarak toplam 17 bin aileye ulaşılmıştır.³⁵ Toplam 32 saatlik olan bu programda, çocuğun gelişim özellikleri ve eğitimi, iletişim becerileri, cinsel eğitim, çocukta uyum ve davranış bozuklukları gibi konular ele alınmakta ve sorun çözüme aşamasının hedeflendiği serbest grup tartışma ortamları oluşturulmaktadır.³⁶

b. Anne-Çocuk Eğitimi Programı (AÇEP): Türkiye’de geniş katılımın sağlandığı ve uzun soluklu devam eden aile eğitim programlarından birisi de Erken Destek Projesi kapsamında yapılan Anne-Çocuk Eğitimi Programı’dır. Anne-Çocuk Eğitim Programı, 1982-1986 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyeleri olan Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı, Doç.Dr. Diane Sunar ve Doç.Dr. Sevda Bekman tarafından yürütülen Erken Destek Projesinin ürünüdür. Anne-Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) uzmanlarının da destek verdiği proje, 1993 yılında AÇEV bünyesinde daha yaygın uygulanma fırsatı bulmuştur. Programda, doğrudan annelere ulaşılarak, annelere eğitim desteği verilmektedir. Annelere eğitim desteği verilmesiyle üç şey amaçlanmaktadır: Kadının birey olarak güçlenmesini sağlamak, annenin eğitici rolünü geliştirmek, çocuğun gelişim ihtiyaçlarını ev ortamında sağlıklı bir şekilde gidermek.³⁷

Anne-Çocuk Eğitimi Programı, yukarıda sayılan amaçları gerçekleştirmek için üç ana unsurdan oluşmaktadır: Çocuğun kişisel gelişimini destekleyecek Zihinsel Eğitim Programı, anneleri çocuk gelişimi konusunda bilinçlendirecek Anne-Destek Programı ve anneleri aile

³³ Zeynep Hamamcı – Seher A. Sevim, “Türkiye’de Aile Rehberliği Çalışmaları”, Cilt: III, Sayı: 22, Ankara, 2004, s. 80.

³⁴ Aysel Çağdaş – Zarife Seçer, Anne Baba Eğitimi, Eğitim Kitabevi, Konya, 2004, s. 44.

³⁵ Hülya Öztop – Fatma Yılmaz, “Aile Yaşantısı Eğitimi: Amacı ve Kapsamı”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Araştırmalar E-Dergisi, 2015.

³⁶ Harmancı – Sevim, 2004, s. 80.

³⁷ Hülya Kartal, “Erken Çocukluk Eğitim Programlarından Anne-Çocuk Eğitimi Programı’nın Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bilişsel Gelişimlerine Etkisi”, İlköğretim Online, 6(2), 2007, s. 238.

planlaması ve üreme sağlığı konularında bilgilendirecek Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Programı'dır.³⁸

c. Baba Destek Programı (BADEP): AÇEV tarafından 1998 yılında başlatılmıştır. İlk olarak 11 babanın katılımı ile 14 Nisan- 26 Mayıs 1996 tarihleri arasında İstanbul Boğaziçi Halk Eğitim Merkezi'nde 5 haftalık bir pilot çalışması yapılmıştır. Program, çocuk eğitiminde anne kadar önemli olan ancak kültürel ve geleneksel değerlerin etkisiyle bu sorumluluğu tam hissedemeyen babalara destek vermeyi amaçlamaktadır. Programda, babalık kavramı, eşin ve çocukların babadan beklentileri, baba-çocuk ilişkileri, okul öncesi dönemin önemi, disiplin yöntemleri, zaman yönetimi, oyun ve kitabın önemi gibi konularda eğitimler verilmiştir.³⁹

Günümüze kadar devam eden BADEP, AÇEV vakfıyla birlikte Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme ve Temel Eğitim Genel Müdürlükleri ile işbirliği içerisinde uygulanmaktadır. Aynı zamanda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'yla da işbirliği kapsamında SHÇEK'e bağlı Toplum Merkezleri'nde Sosyal Hizmet Uzmanları tarafından da program uygulanmaktadır. 10-12 hafta boyunca hafta bir gün 2-2,5 saatlik eğitimler şeklinde devam eden programda ayrıca annelerle de iki defa bir araya gelinerek babaları ne şekilde destekleyebilecekleri anlatılmaktadır.⁴⁰

d. Aile Eğitim Programı (AEP): Aile Eğitim Programı ilk olarak, 2009 yılında Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından "Aile Eğitim İhtiyaç Analizi Projesi" ile gündeme gelmiştir. Bunun üzerine çalışmalar başlatılmış, AEP müfredatının oluşturulması aşamasında atölye çalışmaları düzenlenerek konuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili kişi, kurum ve kuruluşlardan görüşler alınmıştır. Proje sonunda, ailelerin eğitim ihtiyaç analizi verilerinde ortaya çıkan temel bilgi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla;

- Aile içi iletişim,
- Sağlık,
- İktisat,
- Hukuk
- Medya konularından oluşan 5 alanda 23 modülden oluşan Aile Eğitim Programı (AEP) geliştirilmiştir.

AEP, aileyle ilgili toplumun her kesimine hitap etmeye çalışmakta ve yukarıda belirtilen modüller çerçevesinde geniş bir hedef kitlesine eğitim vermeyi amaçlamaktadır:

³⁸ Çağdaş – Seçer, 2004, s. 37-38.

³⁹ Çağdaş – Seçer, 2004. S. 45.

⁴⁰ (<http://www.babadestek.com/2-kategori/19-baba-destek-programi.html>)

- Yasal evlenme yaşına gelmiş, evlenmemiş ya da evlenip boşanmış çocuksuz yetişkin bekarlar
- Evlilik hazırlığı içerisindeki yetişkinler
- Çocuk sahibi olmamış aileler
- Her yaşta çocuk sahibi olan aileler
- Herhangi bir nedenle çocuğunu tek başına büyütme zorunda kalan anne ya da babalar.⁴¹

AEP program kitabında, kişisel bakım, insan ilişkileri, ekonomik hayat ve toplum hayatıyla ilgili değerlerin programda içkin olarak yer aldığı belirtilmektedir. Adalet, azim, bağışlayıcılık, cesaret, cömertlik, dayanışma, demokrasi bilinci gibi değerlerin nasıl ve ne şekilde vurgulanacağı program sürecinde uygulama ekibinin inisiyatifleriyle belirleneceği ifade edilmektedir.⁴² Programda değer öğretimine değinilmesi, aile eğitim programları içerisinde artı bir katkı olarak görünmekte ancak planlı ve amaçlı bir değer öğretimi gerçekleştiriliyor izlenimini vermemektedir.

AEP'in ülke genelinde yaygınlaşması daha çok 2011 yılında gerçekleşmiştir. 2011'de “Aile Eğitim Programı Eğitici Eğitimi Projesi” başlamış, proje, “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ATHGM)” tarafından devam ettirilerek 7 il merkezinde yaklaşık 1200 eğitime program tanıtılmıştır. AEP'in evliliğe hazırlanan adaylara veya evli yetişkin bireylere ulaştırılması, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.⁴³

4. “DİN VE DEĞER MERKEZLİ” AİLE EĞİTİMİ İHTİYACI

Aile, çocuğun din eğitiminin büyük ölçüde şekillendiği ilk duraktır.⁴⁴ Çocuk ebeveynlerinin dini duygu, düşünce ve yaşantısından etkilenir ve ebeveynini model alır. Bu nedenle, ebeveynlerin din eğitimi düzeylerinin geliştirilmesi, çocuğun kişilik gelişiminin ve dini gelişiminin de sağlıklı gelişebilmesine önemli bir katkıdır.⁴⁵ Türkiye’de uygulanan aile eğitim programları incelendiğinde ise ebeveynlerin din ve değer eğitimlerini hedefleyen programların olmadığı ya da din ve değer eğitiminin bazı programlarda çok az yer aldığı görülmektedir. Bu durum yetişkin din eğitimi

⁴¹ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013, s. 24.

⁴² T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013, s. 72.

⁴³ (<http://www.aep.gov.tr/aep-hakkinda/aep-in-tarihcesi/>)

⁴⁴ Mehmet Zeki Aydın, “Aile’de Din Eğitimi”, Din Eğitimi El Kitabı, Ed. Recai Doğan – Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 289.

⁴⁵ Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, AÜİFD XLV, Sayı:11, 2004, s.137.; Ahmet Koç, “Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:17, İstanbul, 2008, s. 150.

alanında önemli bir boşluk olduğu gibi çocuğun din eğimine etki eden yönüyle de önemli bir problemdir.

Ayrıca, günümüzde aile kurumuyla ilgili problemlerin arttığı, parçalanmış ailelerin toplumun bir yarısı olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Ebeveynlerin din ve değer anlayışını geliştirici ve aile kurumuna yaklaşımlarını manevî anlamda güçlendirici aile programlarının olması, bu kanayan yaranın sarılmasına bir nebze de olsa katkı sağlayabilir. “Din ve Değer Merkezli Aile Eğitimi”ne ihtiyaç duyulduğunu gösteren bir çok gerekçe sayılabilir. Ancak çalışmanın sınırlılığı nedeniyle burada bu ihtiyacın nedenlerinden başlıcaları ayrıntılı olarak açıklanacaktır:

4.1. Din ve Değer Eğitimi Hedefleyen Aile Eğitim Programlarının Olmaması

Ülkemizde aile eğitim programları son yıllarda giderek yaygınlaşmaktadır. Özellikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından başlatılan Aile Eğitim Programı (AEP) birçok ilde resmi kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanmaktadır.⁴⁶ Aile eğitim programlarının program içeriklerine bakıldığında, çoğunluğunun ebeveynlerin sahip oldukları çocukların gelişim özelliklerine göre şekillendiği görülmektedir. Örneğin MEB tarafından geliştirilen program, 0-18 yaş arasında çocuğu olan ailelere yönelik hazırlanmış bir aile eğitim programıdır. 0-3 yaş, 3-6 yaş, 7-11 yaş, 12-18 yaş kategorilerinde de aile eğitimleri verilmektedir.⁴⁷ Bu tür programlar, merkezinde çocuğun olduğu, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyi geliştirmeyi ve iyileştirmeyi amaçlayan ilişki temelli programlardan kabul edilebilir.⁴⁸

Ebeveyni merkeze alan, çocuğun model alacağı ebeveynin yetiştirilmesini ve eğitilmesini amaçlayan davranışsal temelli aile eğitim programlarının ise son dönemlerde yaygınlık kazandığı görülmektedir. AEP kapsamında çeşitli illerde farklı kurum ve kuruluşlarca organize edilen programlarda, “Aile İçi Şiddet”, “Stres ve Başa Çıkma”, “Aile İçi İletişim”, “Okul ve Aile”, “Aile Yaşam Becerileri” vb. konularda aile eğitimleri verilmektedir.⁴⁹ Bu konularda ebeveynlere eğitimlerin verilmesi aile kurumunun güçlenmesi ve bilinçlenmesi açısından önemlidir. Ancak ebeveynlerin din eğitimi konusunda da geliştirilmeye ve desteklenmeye ihtiyacı vardır. Maalesef, ebeveynlere yönelik gerek ilişki temelli gerekse davranışsal temelli din öğretimini amaçlayan aile eğitim programları yapılmamaktadır.

2015 yılında İLKE (İlim Kültür Eğitim Derneği) ve YEKDER (Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği) ortaklığıyla gerçekleştirilen aile eğitim

⁴⁶ <http://www.aep.gov.tr/haberler-ve-duyurular/>

⁴⁷ http://aileegitimi.meb.gov.tr/materiyaller/Program_hakkinda.pdf

⁴⁸ Arkan ve Üstün, 2010, s. 103.

⁴⁹ <http://www.aep.gov.tr/haberler-ve-duyurular/>

programı, din eğitimini hedefleyen ilk aile eğitim programı olması açısından önemlidir. Ebeveyn Yetkinleştirme Programı (EYP) olarak adlandırılan program, her biri 80 dk. olmak üzere 15 oturumdan oluşmaktadır. Programın amacı, ebeveynlerin çocuklarının dini gelişimlerini destekleyebilmeleri için gerekli eğitim desteğini sağlamaktır. Programın hedefleri olarak, ebeveynlerin, model olarak çocuğun dini gelişimine katkı sağlayabileceklerini fark etmesi, çocuğun başta dini ve ahlaki olmak üzere gelişim özelliklerini bilmesi, iletişim ve etkili ebeveynlik konusunda farkındalık kazanması gibi hususlar belirtilmektedir.⁵⁰ Programın hedeflerinden ve konu başlıklarından anlaşılacağı üzere Ebeveyn Yetkinleştirme Programı (EYP) ilişkisel temelli, çocuk merkezli bir aile eğitim programıdır. Şüphesiz, din eğitimi alanında ortaya konulan ilk örnek aile eğitim programı olarak Ebeveyn Yetkinleştirme Programı, din ve değer merkezli yeni programların ortaya konulmasında eğitimcilerle fikir verecektir.

4.2. Modernleşme ve Ailenin Dönüşümü

Rönesansla birlikte Avrupa’da, Ortaçağdan Yeniçağa açılan değişim sürecini ifade etmek için kullanılan “Modernleşme” kavramı, değişimi yaşayan bütün toplumlar için kullanılır olmuştur. Toplumlardaki bu değişim teknolojik, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel birçok alanda meydana gelmiştir. Ancak modernleşme kavramıyla daha çok “toplumda etkili olan ve kalıcı iz bırakan kültür değişimleri” kastedilmektedir.⁵¹ İlk başlarda Batı’da yaşanan dönüşümü ifade için kullanılsa da, ülkemizin son iki yüzyılda siyasî, iktisadî, toplumsal ve kültürel anlamda yaşadığı değişim ve dönüşümü ifade edecek ve özetleyecek en iyi kavram “modernleşme”dir.⁵²

Sanayi devrimi öncesinde ise aile yapısı genel olarak “geniş aile” şeklindeydi. Geniş aileler, anne-baba-çocukların, çocukların eş ve çocuklarının, anne veya babanın kardeşleriyle, kardeşlerin eş ve çocuklarının aynı hane içerisinde yaşayabildiği aile yapısıdır.⁵³ Geleneksel aile de diyebileceğimiz bu aile yapısının, aile içerisinde statü farklılıkları olması, iş bölümünün cinsiyeye göre yapılması (kadınların ev işlerinde, erkeklerin tarla ya da işyerinde çalışması), baba otoritesinin hissedilmesi gibi özellikleri vardır.⁵⁴ Bu aile yapısına yönelik “kişinin özgürlüğünü kısıtladığı” ve “toplumsal gelişmeyi engellediği” şeklinde eleştiriler vardır. Ancak, geniş ailenin, para temin etme ve borç alıp vermede güvenli bir ortamın olmasına

⁵⁰ <http://www.dea.org.tr/programlar/ebeveyn-yetkinlestirme-programi/>

⁵¹ Murat Baran, “Avrupa’da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları ve Bu Anlayışların Türkiye’ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açıdan Bir Bakış”, Turkish Studies, Volume:8/11, 2013, s. 59-60.

⁵² İlyas Söğütü, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Modernleşme: Kırılmalar ve Süreklilikler”, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Sayı: 18, Ankara, 2008, s.34.

⁵³ Erkan, 2010, s. 6.

⁵⁴ MEB, 2011, s.5.

katkısı yönüyle ve köyden şehre gelenler için bir uyum ortamı sağlaması olması yönüyle endüstrileşme ve şehirleşme bakımında iki yararlı fonksiyonu da olmuştur.⁵⁵

Modernleşmeyle birlikte toplum hayatına sıkça kullanılan iki kavramın olduğu görülmektedir. Sekülerleşme ve bireyselleşme olarak ifade edilen bu kavramların, sosyal değişim ve dönüşümün gerçekleşmesinde önemli etkileri olmuştur. Dünyevileşme diye de ifade edilen sekülerleşmeyle ilgili yapılan tanımlarda öne çıkan ortak özellikler şunlardır:

- Sekülerleşme genel olarak dünyevileşmeyi ifade eder.
- Sekülerleşme, dinin toplum hayatındaki etkisinin zayıfladığı bir süreci ifade eder. Çünkü dini bireylerin vicdanında vardır.
- Sekülerleşmeyle birlikte nihai amaç olarak aşkın değerler yerine iyi yaşam, çok para, güç, nüfuz gibi hedefler tercih edilir olmuştur.⁵⁶

Modernleşme ve sekülerleşme süreciyle birlikte toplumda yaşanan psiko-sosyal değişimden en çok etkilenenlerin başında şüphesiz aile kurumu gelmektedir. Özellikle Türk aile yapısında son yıllarda, ailenin mahremiyet anlayışı, toplum içindeki fonksiyonu, bireylerin ve özellikle de kadınların aile içindeki rol ve statüleri, gibi hususlarda büyük değişimler yaşanmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaya başlamış, kentleşmeyle birlikte birey üzerindeki sosyal kontrol mekanizmaları azalmış, bireylerin dinî inanış ve tutumlarında değişimler meydana gelmiştir. Çalışan kadın oranı artmış, erkeğe yüklenen “ailenin geçimini sağlamak” görevinin ailede kadın ve erkek arasında paylaşılmasıyla birlikte, aile içerisindeki sosyal rollerde de farklılıklar oluşmuştur. Geleneksel aileden çekirdek aile yapısına geçilmiş, ailedeki birey sayısında ve ailenin fonksiyonlarında değişimler gerçekleşmiştir. Demografik anlamda dünya genelinde ölüm ve doğurganlık oranlarında belirgin azalmalar olmuştur.⁵⁷

Modernleşme süreciyle bireylerde giderek artan manevi boşluktan yine en çok etkilenen aile kurumu olmuştur. Bunun neticesinde aile içi değerlerden ziyade maddi hedeflerin ailede ön plana çıkması, ailedeki rol yapısının değişmesine, ailenin kültür aktarma fonksiyonunu yerine getirememesine ve yeni yetişen nesillere sosyo-kültürel normların aktarılamamasına neden olmuştur.⁵⁸ Bununla birlikte aileyle ilgili mahrem

⁵⁵ Emre Kongar, “Türkiye’de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, Aile Yazıları II, Haz. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1990, s.64.

⁵⁶ Mustafa Tekin, “*Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın*”, Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu, Sekam, İstanbul, 2012, s. 115.

⁵⁷ Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. IV, S.8, 2013, s. 105,106.

⁵⁸ Arslantürk ve Amman, 2011, s. 324.

konuların televizyon ve gazetelerde yer alması ailenin mahremiyetini dönüştürmüştür. Aile içi şiddet, boşanmalar, aşk ilişkileri vb. konular kamuoyu önünde rahatça tartışılmaya başlanmıştır. Bunun gibi aile üzerinde etkileri olan birçok olumsuz faktörden geleneksel aileye göre daha kırılğan ve hassas bir yapıya sahip çekirdek aileler etkilenmiş ve boşanmalar artmıştır.⁵⁹

Toplumun en küçük ve en önemli yapıtaşı olan aile kurumunun ayakta kalmasını sağlamak, toplumsal birlik ve bütünlüğe en büyük yatırımı yapmaktır. Aile eğitim programları bu yatırımın pratik düzeydeki en somut örneğidir. Anne babaların eğitilmesini ve bilinçlenmesini ve aile kurumunun daha sağlıklı işlenmesini amaçlayan, anne babayı merkeze alan davranışsal temelli aile eğitim programlarının küçüksenmeyecek ölçüde olumlu katkıları vardır. 2012 yılında Türkiye genelinde Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından Aile Eğitim Programları'nın değerlendirilmesini amaçlayan bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, aile eğitim programları, kursiyerler üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Kursiyerlerin %93'ü sınıfta aldıkları yüz yüze eğitimleri, %85'i uygulamalı ev ziyaretlerini çok yararlı bulduklarını, %90'a yakını aile eğitimi konusunda bilgilerinin çok arttığını, %76'sı ise kurs sonunda çocuk bakımı ve eğitimini çok daha iyi yaptıklarını belirtmişlerdir.⁶⁰ Buna göre, sekülerleşmenin ve bireyselliğin etkileriyle zarar gören aile kurumunun, desteklenmesinde ve geliştirilmesinde anne-babalara yönelik düzenlenecek din ve değer merkezli aile eğitim programları yararlı olacaktır.

5. Boşanmalardaki Hızlı Artış

Evlilikler için istenilmeyen bir son bulma hali olan boşanma, sadece eşleri değil bütün aile bireylerini etkileyen üzücü bir durumdur. Modernleşme süreciyle birlikte, 20. yüzyılda boşanma oranlarında fark edilir ölçüde hızlı bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. ABD'de 19. yüzyılın ortalarına kadar boşanma oranı %5 civarında iken, son yıllarda ilk evliliklerin yaklaşık yarısının ayrılıkla sonuçlandığı belirtilmektedir. 1960'lı yıllarda Amerika'da çocukların yaklaşık %90 'ı biyolojik anne-babalarıyla birlikte büyürken, son yıllarda ise bu oran yaklaşık %40'lara kadar düşmüştür.⁶¹

Türkiye'de ise son yıllardaki boşanma oranlarındaki artış endişe vericidir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre, 1990'lı yıllardan itibaren boşanma oranlarında ciddi artışlar söz konusudur. 1998 yılında 32.

⁵⁹ Bayer, 2013, 103.

⁶⁰ MEB, 2013, s. 24.

⁶¹ Nilgün Öngider, “Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5 (2), 2013, s. 68.

167 kişi boşanırken, 1999 yılında 31.540, 2000 yılında 34.862, 2002 yılında 51.096 kişi boşanmıştır.⁶² 2011 yılında boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıldan %1.3'lük bir artışla 120.117'ye yükselmiştir. 2013 yılında ise bir önceki yıla göre %1.6 artarak 125.305'e yükselmiştir.⁶³

Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi (SEKAM) tarafından 2008 yılında Türkiye'deki aile kurumunun özellikleri, ailede yaşanan değişimler ve aileyle ilgili problemleri belirlemek amacıyla, 6748 kişiden oluşan örneklem grubu üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada katılımcılara yöneltilen sorulardan bir tanesi de "Sizce boşanmayı gerektirecek en önemli sebep nedir?" şeklindedir. Verilen cevap %24.5 oranında sadakatsizlik/evliliğe ihanet şeklinde olmuştur. Buna en yakın cevaplar ise, eşin fiziksel şiddeti/dayağı (%17.6), eşler arası sevgisizlik (%17.4) ve aşırı alkol/kumar gibi kötü alışkanlıklar (%17.3) şeklinde olmuştur.⁶⁴ Ortaya çıkan bu bulgular, ailenin çözülmesinde, eşlerin evliliğin manevî sorumluluğunun bilincinde olmamalarının ve kendi fiziksel ve ruhsal huzurlarını kaçırarak zararlı alışkanlıklardan kendilerini koruyamamalarının önemli ölçüde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Boşanmanın en çok etkileri ise çocuklar üzerinde olmaktadır. Şirvanlı tarafından dört farklı yaş grubundan 196'sı erkek, 225'i kız, toplam 421 çocuk üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, çatışmalı ve boşanmış ebeveynlerin çocuklarının psikolojik problem düzeyi yüksektir. Ayrıca, anne-baba arasındaki evlilik uyumunun azalmasıyla çocuklardaki uyum problemleri de artmaktadır.⁶⁵ Boşanma sonrasında çocukların karşılaşabilecekleri durumları ele alan bir çalışmaya göre, ebeveynlerin ayrılmaları sonucunda çocuklarda paradoksal ve karmaşık duygular oluşmaktadır. Bu duyguların başında derin üzüntü gelmekte, bununla birlikte çoğu zaman çocuklar ayrılığa sebep olduğunu düşündüğü ebeveyne öfke duymaktadır.⁶⁶

Dolayısıyla anne-baba arasındaki problemler neticesinde parçalanmış ailede, en çok zararı geleceğin yetişkinleri olan çocuklar görmektedir. Çocuk yaşlarda yaşanan üzüntü ve travmalar, birey üzerinde kalıcı izler bırakmakta ve bireylerin suça eğilimlerini arttırmaktadır.⁶⁷ Bu gibi toplumsal problemlerin çözümünde örgün eğitim sürecinde çocuklara verilen eğitim tek başına yeterli olamamakta, yetişkinlere yönelik de önemli adımlar atılması gerekmektedir.

⁶² TUİK, 2006, s. 68.

⁶³ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051> (17.03.2015)

⁶⁴ Cevat Özkaya (Proje Kord.), Türkiye'de Aile, SEKAM Yayınları, İstanbul, 2011, s.143.

⁶⁵ Dilek Şirvanlı, "Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri: I. Davranış ve Uyum Problemleri", Turk J Child Adolesc Ment Health, 6 (1),1999.

⁶⁶ Jan Pryor – Bryan Rodgers, Değişen Ailelerde Çocuklar, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011, s. 175.

⁶⁷ M. Gökpinar, "Sosyal ve Kriminal Boyutlarıyla Çocuk Suçluluğu", TBB Dergisi, Sayı:72, 2007, s. 214.

Günümüzde, aile birlikteliğinin geçmişe nazaran çok daha kolay ve hızlı bir şekilde sona erdirilmesinde ebeveynlerdeki dini bilgi ve tutumlarındaki azalmaların etkisinin olabileceği düşünülmelidir. Zira, itikâdî, ahlâkî ilke ve esaslar, insanların toplum içindeki eylemlerini güçlü bir şekilde etkilemekte ve toplumsal düzenin yapısını değiştirebilmektedir.⁶⁸ Mişe tarafından 2015 yılında boşanmanın sosyo-psikolojik ve dini sebeplerini ve sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan bir araştırmada, boşanan bireylerin dini pratikleri yerine getirme açısından zayıf oldukları ortaya konulmuştur. Uşak ilinde yaşayan ve 2000-2015 yılları arasında boşanmış 15 erkek ve 15 kadın üzerinde yapılan nitel araştırmada, eşlerde, Kur’an okuma, namaz kılma gibi ibadetleri yerine getirmede büyük eksikliklerin olduğu, manevî ortamdan uzak kalmanın aile içi değerlerde aşınmalar meydana getirerek eşlerin evlilik birlikteliğinde kabul edilemeyecek davranışlar sergilemelerine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁹

Yüksel-Kaptanoğlu tarafından kadınlar üzerinde yapılan bir araştırmada ise, kadınların dini pratikleri yerine getirme durumlarıyla ilk evliliklerini devam ettirme durumu arasındaki ilişki ele alınmıştır. Buna göre, dini vebibelerini yerine getirmeye çalışan kadınların arasında ilk evliliği devam edenlerin oranı, diğer kadınlara göre daha yüksek çıktığı gibi ilk evliliğin boşanma nedeniyle sonlanma oranı da oldukça düşük seviyede çıkmıştır.⁷⁰

Araştırmalarda ortaya konan bulgularda göstermektedir ki, aile birlikteliğinin devamında din ve değerlerin önemli yeri vardır. Eşlerdeki doğru din ve değer yaklaşımları, aile içinde bireylerin haklarını gözetmelerine, birbirlerine ve çocuklarına karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmelerine neden olacaktır. Son zamanlarda artan boşanma oranları bile tek başına din ve değer merkezli aile eğitimlerinin yapılmasını gerektirecek önemli bir sosyal problemdir. Günümüzde her yetişkin birey yaygın din eğitim faaliyetlerinden istifade ediyor diye düşünmemeli, hedef kitlenin belirlendiği, problem ve konu merkezli, sistemli yaygın din eğitim faaliyetleri organize edilmelidir.

⁶⁸ Ejder Okumuş, “Dinin Sosyolojik Manası”, Din Sosyolojisi, (Ed. Talip Küçükcan), AÖF Yayınları, Eskişehir, 2010, s. 68.

⁶⁹ M. Ali Mişe, “Boşanmanın Sosyo-Psikolojik ve Dinî Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015, s. 164.

⁷⁰ İlknur Yüksel Kaptanoğlu, vd., “Kadınların Evlilik Döngüsü: Evliliğin Sonlanması ve Yeniden Evlenme”, Kadın/Women 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi, C. 13, S.1, 2012, s. 76.

6. Ebeveynlerin Din ve Değer Bilgisi İhtiyacı

Bireylerin sahip oldukları değer anlayışı, toplumsal görevlerini gerçekleştirme biçimlerine dolaylı da olsa etki etmektedir.⁷¹ Aynı şekilde inanç da kişinin bireysel ve toplumsal yaşamında, kendi iç dünyalarındaki ve sosyal ilişkilerindeki dengelerini kurmasında oldukça etkili ve önemli bir role sahiptir.⁷² Bu nedenle, bireylerin sahip oldukları din ve değer anlayışlarıyla, toplumsal hayatta üstlendikleri anne, baba ve eş rollerini nasıl yerine getirdikleri arasında sıkı bir ilişki vardır.

Türkiye’de yetişkinlerin büyük bir çoğunluğu dini ve manevî değerlere önem vermektedir. DİB’in Türkiye genelinde yapmış olduğu “Türkiye’de Dini Hayat” isimli araştırmada ortaya konular bulgular da bu durumumu destekler niteliktedir. Araştırmaya göre, vatandaşların %98.7 gibi büyük bir oranı “Allah’ın gerçekten var ve bir olduğuna inanıp bundan hiçbir şüphe duymadığını” belirtmiştir. Ayrıca, hayatını genellikle dinin emirlerine göre şekillendirdiğini belirtenlerin oranı % 64, arasıra dinin emirlerine göre şekillendirdiğini söyleyenlerin oranı ise % 28.3 şeklindedir.⁷³

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafında 2010 yılında gerçekleştirilen “Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması”, anne-babaların değer anlayışları konusunda önemli ipuçları vermektedir. Araştırma sonucuna göre dinin Türk toplumu üzerinde hala önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Araştırmanın sonuç bölümünde bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Türk toplumunda dini kurallar günlük yaşam içinde önemli bir yer teşkil etmekte ve aile değerleri arasında dini kuralların bireylerin yaşam felsefelerinde etkin bir rol alması gerektiği algısı önemli ölçüde devam etmektedir. “Günlük hayatı dini kurallara göre yaşmalıdır?” ifadesi %70.3, “İnsan sık sık dua etmelidir” ifadesi %85.3 ve “Aile dini ve manevi değerlerine bağlı olmalıdır.” İfadesi %87.1 oranında desteklenmektedir. Toplumların sembol üretmesindeki en önemli kaynağı dini ve manevi inançlardır. Bu itibarla ailenin dini ve manevi değerlere bağlı olması gerektiği algısı Türk toplumunun aile değerlerinin iç tutarlılığı açısından anlaşılabilir bir durumdur.”⁷⁴

Türkiye’de, yukardaki araştırmalara göre vatandaşların büyük çoğunluğu, dini ve manevi değerlere önem vermekte ve kendisini dindar olarak algılamaktadır. Ancak, ibadetleri düzenli olarak yerine getirme ve

⁷¹ Shalom H. Schwartz, Lilach Sagiv, Klaus Boehnke, “Worries and Values” Journal of Personality, 68:2, 2000, p. 312.

⁷² M. Doğan Karacoşkun, “Dinî İnanç – Dinî Davranış İlişkisinde Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV, Sayı:2, 2004, s.23.

⁷³ DİB, Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, Ankara, 2014.

⁷⁴ T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması, Ankara, 2010, s. 304.

yeterli dini bilgiye sahip olma düzeyleri ise dindarlık algılarıyla doğru orantılı görünmemektedir.

İlke ve Yekder tarafından 2015 yılında ortaklaşa gerçekleşen “Çocukların Dini Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları” isimli araştırmada ebeveynlerin çocuğun din eğitiminde yetkinlik düzeyleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada, katılımcıların din eğitimi düzeylerini belirlemek üzere, aile, imam-hatip okulu, kuran kursu, ilahiyat fakültesi, ev/cami sohbetleri gibi on farklı yerden hangilerinde din eğitimi aldıkları sorulmuş, buna göre başlangıç, orta ve ileri düzey olarak din eğitimi seviyeleri nitelendirilmiştir. Buna göre katılımcıların %15.7’si başlangıç, %64.5’i orta düzeyde, %19.8’i ise ileri düzeyde din eğitimi bilgisine sahip oldukları belirlenmiştir.⁷⁵

Türkiye’de ebeveynler, dini pratiğe dökmede ve temel dini bilgiye sahip olmada problem yaşasalar dahi çocuklarının din eğitimi almasını ya da dindar olmasını istemektedir. SEKAM (Sosyal Ekonomik Araştırma Merkezi)’ın Türkiye genelinde aileler üzerine yaptığı bir araştırmada katılımcılara, çocuklarının dini bilgiye sahip olmasını isteyip istemedikleri sorulmuştur. Katılımcıların %96.4’ü bu soruya olumlu yanıt vererek istediğini belirtmiştir. Araştırmada ortaya çıkan bir diğer bulgu ise çok şaşırtıcı ve dikkat çekicidir. Katılımcılardan “Dini yönüm güçlü; din, duygu ve düşüncelerimi büyük oranda etkilemektedir.” diyenlerin %90.6’sı çocuğunun dini bilgiye sahip olmasını istemektedir. “Dini yönüm var ama din düşüncelerimi az etkiliyor” diyenlerin %52.1’i çocuğunun dini bilgiye sahip olmasını çok istediğini, %45.1’i ise istediğini belirtmiştir. “Dine inanıyorum ama din düşüncelerimi hiç etkilemez” diyenlerin %28.8’i çocuğunun dini bilgiye sahip olmasını çok istediğini, %55.9’u ise istediğini ifade ederken, kendisini “dine inanmıyorum” şeklinde tanımlayanların ise %73.5’i çocuğunun dini bilgiye sahip olmasını çok istediğini, %10’u ise istediğini belirtmiştir.⁷⁶ Kendisini “dine inanmıyorum” şeklinde tanımlayanların bile çoğunluğunun çocuklarının dini bilgiye sahip olmasını istemesi, ülkemizde ailelerin din öğretimine karşı olumlu yaklaşımlarını ortaya koymasından önemlidir. Bu durumda, ebeveynlerin büyük çoğunluğu kendilerine yönelik düzenlenecek din ve değer eğitimini hedefleyen aile eğitim programlarına da karşı olumlu tutum sergileyebilir ya da ihtiyaç hissedebilir. Bu nedenle, ebeveynlere yaygın din eğitimi faaliyetleri içerisinde alternatifler sunulmalı, yetişkin eğitimi ilke ve metodlarından yararlanarak aile eğitim programları oluşturulmalıdır.

⁷⁵ İlim Kültür Eğitim Derneği (İLKE) – Yunus Emre Cami Külliyesi Eğitim ve Kültür Derneği (YEKDER), Çocukların Dini Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları, İstanbul, 2015.

⁷⁶ Sosyal Ekonomik Araştırmalar Merkezi (SEKAM), Türkiye’de Aile, İstanbul, 2011, s. 192-194.

7. “DİN VE DEĞER MERKEZLİ” AİLE EĞİTİM PROGRAMI ÖNERİSİ

“Din ve Değer Merkezi” aile eğitimi, ebeveynlerin ihtiyaçları doğrultusunda, yetişkin eğitimi ve gelişim psikolojisinin gerekli konularını da içeren, merkezinde ise din ve değer eğitiminin yer aldığı programlardır. Bu programlar, diğer aile eğitimlerinde olduğu gibi ilişkisel ve davranışsal temelli olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir:

- İlişkisel temelli “din ve değer merkezli” aile eğitim programlarında, ebeveynlerin, çocukların gelişim özelliklerine göre ailede nasıl bir din eğitiminin verilebileceği konusunda kazanım elde etmesi hedeflenir. Örneğin, erken çocukluk veya ergenlik döneminde çocukların gelişim özellikleri anlatılarak, bu dönemlerde ailenin din eğitimi yaklaşımının nasıl olması gerektiği hakkında eğitimler ve etkinlikler planlanır.
- Davranışsal temelli, yani ebeveynin merkezde olduğu programlarda ise, aile kurumunun sağlıklı işlemesi için dinin anne-babalara yüklediği sorumluluklar, dinin temel kaynaklarının aile ve anne-babayla ilgili tavsiyeleri, yaklaşımları ve ailede canlı tutulması gereken değerler gibi konularda ebeveynlerin bilgilendirilmesi ve motive edilmesi amaçlanır.

Yaygın din eğitimi faaliyetleriyle ebeveynlerin zaten din eğitimi aldıkları ve bu şekilde aile eğitimi ihtiyaçlarının karşılandığı şeklinde bir düşünce akıllara gelebilir. Şüphesiz, cami ve Kur’an kursları vasıtasıyla gerçekleştirilen, vaaz, hutbe ve Kur’an-ı kerim öğretimi gibi yaygın din eğitimi faaliyetlerinin ebeveynlere olumlu katkıları vardır. Ancak bu faaliyetlerin sistemli bir aile eğitim programının yerini tutması beklenemez. Ayrıca vaaz ve hutbelere erkekler, Kur’an kurslarından ise genellikle kadınlar istifade etmektedir. Bu nedenle anne-babaların aile kurumunu devam ettirebilmelerine yardımcı olacak dini konularda ve çocuklarına sağlıklı din eğitimi verebilecekleri alanlarda eğitilebilecekleri planlı, programlı aile eğitimlerine ihtiyaç vardır.

8. SONUÇ

Din eğitimi, çocukluktan itibaren başlayarak yetişkin din eğitimini de amaçlayan ve hayat boyu devam eden bir süreçtir. Şüphesiz, çocuğun erken yaşlardan itibaren din ve değer eğitimi alması sağlıklı bir kişilik gelişimi elde edebilmesine ve toplumda dengeli bir birey olarak yer almasında önemli bir etkidir. Ancak, çocuk, daha okula gitmeden, örgün din öğretimi sürecine girmeden önce, çevresindeki yetişkinlerden, özellikle

de ailesinden etkilenir. Eğer yetişkinler ve ebeveynler, eğitilerek bu sorumluluklarının farkına varırlarsa, din eğitimi sürecindeki rollerini en güzel şekilde yerine getirmeye çalışırlar. Dolayısıyla, aile eğitimi, yetişkin eğitimi olduğu kadar çocuk eğitiminin de önemli bir parçasıdır.

Günümüzde, aile kurumu çeşitli problemler yaşamakta ve boşanmalar her geçen yıl artmaktadır. Buna karşın, son dönemlerde aile eğitim programlarının arttığı, resmi ve sivil toplum kuruluşları tarafından yaygınlaştırılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Aile eğitimiyle, ebeveynlerin, çocuklarının fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimlerine rehberlik edebilecek bilgi ve yeteneği kazanmaları amaçlanmaktadır. Bu nedenle, daha çok, çocuğun merkezde olduğu aile eğitimleri düzenlenmekte, ebeveynlerin çocuğun gelişim özellikleri konusunda bilinçlendirilmeleri hedeflenmektedir. Bununla birlikte, ebeveynlerin iletişim, iktisat, sağlık gibi konularda bilinçlendirilmesini de amaçlayan ebeveyn merkezli aile eğitimleri de gerçekleştirilmektedir. Ancak din ve değer eğitimi amaçlayan aile eğitimlerinin olmaması, din eğitimi ve aile eğitimi adına önemli bir eksikliklerdir.

“Din ve değer merkezli” aile eğitimi, günümüzde alarm sinyalleri veren aile kurumu için de önemli bir ihtiyaçtır. Aile kurumu, modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı sekülerleşme ve bireysellik algılarından olumsuz etkilenmiş, boşanmalar artmıştır. İnanç ve değerlerin bireyler üzerindeki motive edici gücü düşünüldüğünde, ebeveynlere yönelik din ve değer eğitimi amaçlayan aile eğitimlerinin, aile kurumunun güçlenmesine ve huzura kavuşmasına olumlu katkıları olacağı düşünülebilir. Ayrıca, yapılan araştırmalarda ebeveynlerin din ve değer bilgilerinde eksikliklerin olduğu, batıl ve hurafe yaklaşımlar sergileyebildikleri belirlenmiş, buna karşın çocuklarının din eğitimi alması konusunda ise istekli oldukları ortaya çıkmıştır. Bu da “din ve değer merkezli” aile eğitimi ihtiyacını ortaya koyan başka bir etkidir.

Din ve değer eğitimi amaçlayan aile eğitim programları, öncelikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na yürütülen Aile Eğitim Programı kapsamında resmi kurum ve kuruluşlar tarafından ya da sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilmelidir. Bu programlar “çocuk merkezli” ya da “ebeveyn merkezli” şeklinde düzenlenebilir. Yaygın ve yetişkin din eğitimi kapsamında değerlendirilebilecek bu eğitimler, vaaz ve nasihat üslubundan uzak, bilimsel bir program geliştirme süzgecinden geçirilerek uygulanırsa verimli olacaktır.

KAYNAKÇA

- ARSLANTÜRK, Z. & T. Amman (2011) *Sosyoloji*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, M. Z. (2012) “Aile’de Din Eğitimi”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Ed. Recai Doğan – Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara.
- BARAN, M. (2013) “Avrupa’da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları ve Bu Anlayışların Türkiye’ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açıdan Bir Bakış”, *Turkish Studies*, Vol.:8/11, pp.55- 79.
- BAYER, A. (2013) “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 8, ss. 101-129.
- ARKAN, B. & B. Üstün (2010) “Ebeveyn Eğitim Programlarını Değerlendirme Rehberi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3(2), 2010, ss. 102-107.
- CROAKE, J. W. & K. E. Glover (1977) “A History and Evaluation of Parent Education”, *The Family Coordinator*, Vol. 26, No. 2, pp. 151-158.
- ÇAĞDAŞ, A. & Z. Seçer (2004) *Anne Baba Eğitimi*, Eğitim Kitabevi, Konya.
- DUMAN, A. (2000) *Yetişkinler Eğitimi*, Ütopya Yayınları, Ankara.
- DİB (2014) *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, Ankara.
- ERKAN, S. (2010) “Aile ve Aile Eğitimi İle İlgili Temel Kavramlar”, *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları*, Ed. Z. Fulya Temel, Anı Yayıncılık, Ankara.
- FREYER, H. (1963) *Sosyolojiye Giriş*, çev.: N. Abadan, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- GIDDENS, A. (2008) *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- GÖKÇE, B. (1976) “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1-2, Mart-Ekim.
- GÖKPINAR, M. (2007) “Sosyal ve Kriminal Boyutlarıyla Çocuk Suçluluğu”, *TBB Dergisi*, Sayı:72, ss. 206-233.
- GÜLER, T. (2014) “Ailenin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Aile Çeşitleri”, *Anne Baba Eğitimi*, Pegem Akademi, Ankara.
- GÜNİNDİ, Y. & S. Yaşa Giren (2011) “Aile Kavramının Değişim Süreci ve Okul Öncesi Dönemde Ailenin Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 31, ss. 349-361.

- HAMAMCI, Z. & S. A. Sevim (2004) “Türkiye’de Aile Rehberliği Çalışmaları”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 22, Ankara.
- İLKE-YEKDER (2015) *Çocukların Dini Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları*, İstanbul.
- KARACOŞKUN, M. D. (2004) “Dinî İnanç – Dinî Davranış İlişkisinde Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV*, Sayı:2, ss.23-36.
- KARTAL, H. (2007) “Erken Çocukluk Eğitim Programlarından Anne-Çocuk Eğitimi Programı’nın Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bilişsel Gelişimlerine Etkisi”, *İlköğretim Online*, 6(2), 234-248.
- KAYA, B. & M. Kaya (2007) “1960’lardan Günümüze Depresyonun Epidemiyolojisi, Tarihsel Bir Bakış”, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, Sayı:10 (Ek6), 2007, ss.3-10.
- KAYA, Z. (2015) *Türk Toplumunda İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul.
- KOÇ, A. (2008) “Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, İstanbul.
- KONGAR, E. (1990) “Türkiye’de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, *Aile Yazıları II*, Haz. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- KÖYLÜ, M. (2000) *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yayınları, Samsun.
- KÖYLÜ, M. (2004) “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, *AÜİFD XLV*, Sayı:11, ss. 138-154.
- MEB (2011) *Aile Yapısı*, Ankara.
- MEB (2013) *Aile Eğitimi Uygulamaları Ülke Raporu*, Ankara.
- MEMEDOĞLU, Y. (2005) *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci*, Dem Yayınları, İstanbul.
- MİŞE, M. A. (2015) “Boşanmanın Sosyo-Psikolojik ve Dinî Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Isparta.
- OKUMUŞ, E. (2010) “Dinin Sosyolojik Manası”, *Din Sosyolojisi*, Ed. Talip Küçükcan), AÖF Yayınları, Eskişehir.
- ÖNGİDER, N. (2013) “Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5 (2), 2013, ss. 140 -161.

- ÖZBEK, A. (1996) “Bir Eğitim Kurumu Olarak Ailenin Önemi”, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*, Ed.: Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ÖZKAYA (Proje Kord.), C. (2011) *Türkiye'de Aile*, SEKAM Yayınları, İstanbul.
- ÖZTOP, H. & F. Yılmaz (2015) “Aile Yaşantısı Eğitimi: Amacı ve Kapsamı”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Araştırmalar E-Dergisi*, Ankara.
- PRYOR, J. & B. Rodgers (2011) *Değişen Ailelerde Çocuklar*, Doruk Yayınları, İstanbul.
- ROBINSON, P. W. (2003) “STEP Parenting: A Review of the Research”, *Canadian Journal of Counselling*, Vol. 37:4, pp. 270-278.
- SANDERS, M. R. (2003) “The Triple P-Positive Parenting Programme: A Universal Population-Level Approach to the Prevention of Child Abuse”, *Child Abuse Review*, 12 (3).
- SCHWARTS, S. H., L. Sagiv & K. Boehnke (2000) “Worries and Values” *Journal of Personality*, 68:2
- SEKAM (2011) *Türkiye'de Aile*, İstanbul.
- SELÇUK, M. (1991) *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- SÖĞÜTLÜ, İ. (2008) “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Modernleşme: Kırılmalar ve Süreklilikler”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Ankara, Sayı: 18.
- ŞAHİN, F. T. & N. C. Kalburan (2009) “Aile Eğitim Programları ve Etkililiği: Dünyada Neler Uygulanıyor?”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25.
- ŞENGÜN, M. (2007) “Ahlak Gelişiminin Psiko-Sosyal Dinamikleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:23, Samsun.
- ŞİRVANLI, D. (1999) “Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri: I. Davranış ve Uyum Problemleri”, *Türk J Child Adolesc Ment Health*, 6 (1).
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011) *Aile Eğitim Programları Üzerine Notlar*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010) *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*, Ankara.

- TEKİN, M. (2012) “Sekülerleşme Bağlamında Aile ve Kadın”, *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu*, Sekam, İstanbul.
- TOFFLER, A. (1996) *Gelecek Korkusu Şok*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- TUİK (2005) *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Ankara.
- URAL, O. (2011) “Dünden Bugüne Aile Eğitimi”, *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları*, Ed. Z. Fulya Temel, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ÜNALAN, T. (1988) “Türkiye’de Çekirdek Aileler”, *Nüfusbilim Dergisi*, Ankara.
- ÜNAL, V. (2013) “Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 26, Bahar, ss. 588-602.
- YAPICI, Ş. (2010) “Türk Toplumunda Aile ve Eğitim İlişkisi”, *Turkish Studies*, Vol.: 5/4, pp. 1544-1570.
- YAZAR, T. (2012) “Yetişkin Eğitiminde Hedef Kitle”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, Nisan, ss. 21-30.
- YÜKSEL KAPTANOĞLU, İ., M. A. Eryurt, & İ. Koç (2012) “Kadınların Evlilik Döngüsü: Evliliğin Sonlanması ve Yeniden Evlenme”, *Kadın/Women 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 1.

